

Leren van John Piper?



Wie is John Piper?

In de Engelssprekende wereld is eigenlijk al vanaf de jaren vijftig sprake van nieuwe aandacht voor de gereformeerde leer. Een groeiend aantal predikers ging en gaat die leer uitdragen. We kunnen hier de namen noemen van D. Martyn Lloyd Jones, J.I. Packer en Arthur W. Pink. Een zeer belangrijke plaats heeft daarin ook de uitgeverij The Banner of Truth. Sinds een aantal jaren is in de VS de aanduiding 'new calvinists' in gebruik. Voorgangers noemen zich welbewust zo of worden door anderen zo aangeduid.

Een van de namen die dan valt, is die van John Piper. Dan moeten we van hem zeggen, zoals ook van meerdere anderen, dat hij allang de gereformeerde genadeleer beleed voor de aanduiding 'new calvinists' in zwang kwam. Wel geldt dat inmiddels een hele generatie predikanten en christenen vooral via Piper de gereformeerde genadeleer leerde kennen of beter leerde kennen. Zeker is ook dat anderen Piper als een van de leidinggevende 'new calvinists' zien. Dan mogen we zeggen dat hij een van de 'new calvinists' is bij wie het bevindelijke aspect van het christelijke geloof nadrukkelijk aandacht krijgt. Dat kan niet van allen worden gezegd. Meerderen van hen die als 'new calvinists' getypeerd worden, staan geestelijk veel dichter bij het neocalvinisme dan bij de puriteinen.¹

In de Southern Baptist Convention waartoe de gemeente van Piper in Minneapolis overigens niet behoort, wordt Piper als een van de leidinggevende, eigentijdse theologen gezien. Zijn boek *Desiring God*, ongetwijfeld zijn *magnus opum*, heeft velen beïnvloed.² Piper is een veelzijdig man. Dat zal in het vervolg naar voren komen, maar wie is hij eigenlijk? Wat zijn zijn roots? Hoe is zijn levensgang geweest?

Piper werd op 11 januari 1946 in Chattanooga, Tennessee geboren. Zijn vader Bill

¹ Dat geldt bijvoorbeeld voor Tim Keller. Keller weet zich erg aangesproken door de visie van Kuyper en Bavinck op het cultuurmandaat. Feitelijk gaat Keller nog heel wat verder dan Kuyper en Bavinck. Kuyper en Bavinck verbinden het cultuurmandaat met de algemene genade. Keller trekt een lijn naar het koninkrijk van God. In het Nieuwe Testament vinden we geen aanwijzingen dat voorafgaande aan de wederkomst van Christus het koninkrijk van God ook buiten de persoonlijke geloofsrelatie met Christus gestalte krijgt. Volgens Keller betekent het Evangelie niet alleen redding van de toekomstige toorn maar ook vernieuwing van de wereld (in deze bedeling; PdV). Wie dat laatste niet stelt heeft volgens hem een onvolledig Evangelie. Van belang is wel te onderstrepen dat voor Keller er helemaal geen sprake is van Evangelie als het eerste niet het uitgangspunt is. Zeer zeker heeft een christen een taak in deze wereld, maar de relatie met Gods koninkrijk moet veel indirecter gelegd worden dan Keller doet. In de lijn van Augustinus sprak Luther over twee rijken en Calvijn over het bevorderen van uiterlijke gerechtigheid als taak van de overheid en daarmee ook van een christen in de samenleving. Een christen zal dat doen vanuit geloofsverbondenheid met Christus. Voor Augustinus, Luther en Calvijn is in deze bedeling het koninkrijk van God niet met de samenleving, maar met de kerk verbonden. Piper zit hier helemaal op de klassieke lijn.

² John Piper, *Desiring God: Meditations of a Christian Hedonist* (Portland: Multnomah Press, 1986).

Piper was een rondreizend evangelist. Op jonge leeftijd verhuisde het gezin naar Greenville in South Carolina. Piper groeide op in de Amerikaanse Biblebelt. Zijn ouders waren baptist. Ik weet niet of zij officieel tot de Southern Baptist Convention behoorden, maar duidelijk is wel dat het geestelijk klimaat bij de ouders van Piper daarin helemaal past. De wortels van de Southern Baptist Convention zijn wat de genadeleer betreft gereformeerd. Die erfenis is altijd – zij het lang niet overal en ook niet overal even sterk – blijven voortleven.

Mij dunkt dat dit ook het geval was onder het ouderlijk dak van Piper. In ieder geval hoorde hij van zijn ouders van de noodzaak van persoonlijke verzoening met God, van wedergeboorte en geloof als een gave van God. Zijn opvoeding was niet expliciet calvinistisch, maar wel conservatief evangelisch. Meer dan eens heeft Piper verwoord hoezeer zijn ouders hem geestelijk hebben gevormd en dat voor hem zijn vader een voorbeeld was van een christen die God met vreugde diende. Naar zijn eigen getuigenis leerde hij reeds als kind de Heere kennen.

Piper heeft ook verteld dat in een tijd dat in het zuiden van de VS binnen de kerken het racisme nog in allerlei vormen aanwezig was, zijn moeder daar afstand van nam. Als tiener schaamde hij zich om die reden voor zijn moeder, maar later leerde hij zichzelf over zijn racisme schamen. Het was voor hem een blinde vlek geweest. Aanleiding tot deze verandering was de opmerking van een zendeling dat hij zijn dochter veel liever zag trouwen met iemand die een donkere huidskleur had en christen was dan met een goddeloze blanke Amerikaan.

Tijdens zijn studie aan Wheaton College (het Harvard van de evangelicals) las hij voor het eerst de gereformeerde belijdenisgeschriften. De genadeleer daarvan sloot aan bij zijn opvoeding thuis. Bij zijn studie aan Fuller Theological Seminary introduceerde Daniel Fuller hem tot de geschriften van Jonathan Edwards. Zowel Fuller als Edwards hebben hem diep beïnvloed. Piper wil een calvinist zijn in de lijn van Edwards. Dat verklaart zijn sterke nadruk op God Zelf en op diens schoonheid. Achter Edwards zien we dan de persoon van de kerkvader Augustinus. Het verklaart ook Pipers waardering voor Lewis, al moet wel worden gezegd dat er theologisch grote verschillen zijn tussen een belijdende calvinist als Edwards en een anglo-katholiek christen als Lewis. Bij alle waardering heeft Piper ook nadrukkelijk een aantal reserves bij Lewis. In onderscheid met Lewis wil hij het karakter van de verzoening en de plaatsvervangende nadrukkelijk verwoorden. Christus heeft plaatsvervangend de toorn van God die de zondaar had moeten treffen, weggenomen en de vloek van de wet op zich genomen.

Piper is ook van mening dat er veel nadrukkelijker dan Lewis dat doet over de hel als plaats van straf moet worden gesproken en niet enkel als plaats waar men van God is gescheiden. Hij deelt dan ook bepaald niet de grote waardering van Lewis voor de Schotse schrijver en dichter George Macdonald (1824-1905). Macdonald is een aantal jaren predikant geweest, maar zijn zienswijze dat wellicht alle mensen gered worden, riep zoveel weerstand op dat hij zijn predikantschap beëindigde. Lewis noemt deze man zijn grote leermeester. Dat kunnen we ons bij Piper niet voorstellen.

Zoals zoveel Amerikaanse evangelicals is Piper aan een Europese universiteit

gepromoveerd en wel aan de Ludwig Maximilians Universiteit te München.³ Onder supervisie van de befaamde nieuwtestamenticus Leonhard Goppelt schreef hij zijn dissertatie *Love Your Enemies*. Van 1974 tot 1980 was Piper als nieuwtestamenticus verbonden aan Bethlehem College en Bethlehem Seminary. Vervolgens was hij ruim 33 jaar als senior pastor verbonden aan Bethlehem Baptist Church in Minneapolis. Hij merkte (en dat gold trouwens ook voor mensen die hem hoorden) dat de Heere hem een bijzondere gave om te prediken had geschonken. De prediking gaf hem veel meer vreugde dan wetenschappelijke arbeid. Hij was ook het gezicht van de door hem opgerichte organisatie Desiring God. Op de website van deze organisatie zijn preken en artikelen van Piper en inmiddels ook al vele jaren van een kring van medewerkers om hem heen te vinden.

Rechtvaardiging door geloof alleen en soevereine verkiezing.

Piper is, zoals ik zei, als theoloog van professie een nieuwtestamenticus. Hij heeft een aantal publicaties uitgebracht, zowel met betrekking tot de rechtvaardiging als de verkiezing, die van grondige exegetische getuigen en echt van academisch niveau zijn, terwijl zij toch ook toegankelijk zijn. Piper laat de boodschap zien dat wij alleen rechtvaardig voor God kunnen verschijnen op grond van de aan ons toegerekende gerechtigheid. Heel nadrukkelijk heeft hij zich in deze context gedistantieerd van N.T. Wright. Volgens Wright is de kern van de boodschap van de rechtvaardiging niet vrijspraak in Gods gericht, maar het behoren bij de nieuwtestamentische gemeente die een inclusief karakter draagt.

Piper heeft onderstreept dat het feit dat het rechtvaardigende geloof in de vrucht van de Geest zijn echtheid bewijst, niet betekent dat de vrucht van de Geest mede de basis vormt van onze uiteindelijke rechtvaardiging. Wanneer Paulus betuigt dat hij voor God rechtvaardig is, verwijst hij niet naar het wandelen door de Geest van de gelovigen, maar naar de gehoorzaamheid van Christus en de kruisdood van Christus. Zij vormen de enige basis van de rechtvaardiging zowel nu als in de toekomst.⁴

In zijn boek *The Justification of God* geeft Piper een analyse van Romeinen 9.⁵ Daarin bestrijdt hij dat we dit hoofdstuk uitsluitend heilshistorisch en niet ook heilsordelijk moeten lezen. Piper houdt vast aan de klassiek gereformeerde en augustijnse visie dat het hier ook gaat over individuele verkiezing tot geloof en zaligheid. Hij toont de exegetische houdbaarheid ervan aan. Ook laat hij zien dat geroepen worden naar Gods voor-nemen of naar het voornemen van Gods verkiezing duidt op het feit dat de Heere niet alleen met de belofte van het Evangelie tot de mens komt, maar die ook in Zijn soevereine genade verwerkelijkt in het hart. Ik wijs erop dat wij dit klassiek gereformeerde

³ De reden dat veel Amerikaanse evangelicals in Europa zijn gepromoveerd, ligt in het feit dat in de Verenigde Staten een promotie aan een universiteit van naam bijzonder kostbaar is.

⁴ John Piper, *The Future of Justification: A Response to N.T. Wright* (Wheaton: Crossway Books, 2007).

⁵ John Piper, *The Justification of God: An Exegetical & Theological Study of Romans 9:1-23*, second edition (Grand Rapids: Baker Academic, 1993).

geluid ook vinden in het eigentijdse commentaar op de brief aan de Romeinen van Thomas Schreiner.

Hemel en hel. Welbewust geloof in de Heere Jezus Christus is nodig

Heel nadrukkelijk spreekt Piper over hemel en hel. In de lijn van Jonathan Edwards benadrukt hij dat gelovigen zich tenslotte ook zullen verheugen in de rampzaligheid van de goddelozen. Hij kan zelfs van de schoonheden van Gods oordelen spreken. Daarin gaat hij beduidend verder dan Edwards. Bij Edwards is de notie dat de gelovigen zich zullen verheugen over de rampzaligheid een laatste consequentie die verbonden is met de belijdenis van Gods soevereiniteit. Piper zet deze notie centraal in het kader van het zich verheugen in God.

Ik waardeer bijzonder dat Piper vasthoudt aan de realiteit van de eeuwige rampzaligheid en daar ook onomwonden in zijn prediking over spreekt. Wel zou ik ingetogener dan hij en ook dan Edwards willen spreken over het eens zijn met het feit dat God de goddelozen die zich niet tot Hem hebben bekeerd, eeuwig onder Zijn toorn laat vergaan. Ik zou hier voor de gelovigen het woord 'vreugde' niet gebruiken. We stuiten hier op een platoonse trek in het denken van Piper. De schoonheid van God wordt zo benadrukt dat andere elementen van de Bijbelse boodschap onderbelicht blijven. Dat geldt voor Piper meer dan voor Edwards.

Maar nogmaals: Piper houdt vast aan de twee wegen en dat niet alleen. Hij keert zich nadrukkelijk tegen de gedachte dat iemand die niet welbewust Christus kent en liefheeft in de zaligheid kan delen. Er is geen onbewust geloof. Ik wijs in dit verband vooral op zijn boekje *Jesus the only Way to God*.⁶ In delen van de gereformeerde gezindte wordt op een bepaalde wijze over onbewust geloof gesproken. Wedergeboorte en geloof worden uit elkaar getrokken. Daarin moeten wij niet meegaan.

Echter, wie geen vreemdeling is in de theologie weet dat de gedachte van het onbewuste geloof op een nog veel ingrijpender wijze heel breed in de wereldkerk leeft. Ik noem de theologie van Karl Barth. Heel de mensheid is in Christus gerechtvaardigd en verkoren. Ook al weten mensen dit niet: zij zitten op de goede weg. Alleen aan de rand houdt Barth de mogelijkheid open dat mensen verloren gaan. Wat overigens ook betekent dat het feit dat men in Christus verkoren en gerechtvaardigd is, niet uitsluit dat men toch verloren kan gaan. Feitelijk speelt voor Barth verloren gaan geen rol. Het is een onmogelijke mogelijkheid.

Met Vaticanum II is de gedachte van onbewust geloof breed geaccepteerd. Feitelijk ziet Vaticanum II elk mens als een potentiële christen. In Nederland zeggen bijvoorbeeld kardinaal Simonis en bisschop De Korte dat er gegronde hoop mag zijn dat de hel leeg zal blijven. Om dichterbij huis te komen: de missioloog Stefann Paas gaat er nadrukkelijk vanuit dat het feit dat men geen band heeft aan de kerk en geen

⁶ John Piper, *Jesus the only Way to God: Must You Hear the Gospel to Be Saved* (Grand Rapids: BakerBooks, 2010).

welbewuste band aan Christus nog niet betekent dat iemand verloren gaat.⁷ Met een beroep op het feit dat alleen God de grenzen van Zijn verbond kent, stelt hij dat wij het oordeel daarover aan God moeten overlaten. Ook Theo Pleizier, Arnold Huijgen en Dolf te Velde neigen in hun *Gewone Catechismus* naar die lijn.⁸ Alleen mensen die het Evangelie welbewust afwijzen, gaan verloren. Echter, het oordeel wie dat zijn moeten wij overlaten aan God Die liefde is, zo stellen zij. Dat maakt van verloren gaan niet veel meer dan een mogelijkheid.

Wie al deze geluiden hoort, die ook binnen de gereformeerde gezindte veld winnen, zal het een verademing vinden Piper te lezen. En dan niet omdat de eeuwige rampzaligheid niet ontzagwekkend is, maar omdat het hem kan beklemmen dat theologen en predikanten daar zo lichtvaardig over heen stappen, terwijl er zoveel op het spel staat. Zonder geloof in Christus en liefde tot Hem – en hoe kan dat ooit onbewust zijn – is er geen zaligheid. Heel nadrukkelijk dient dat in de prediking naar voren te komen en ons kerk-zijn te beheersen.

Gezag van de Schrift en omgang met de Schrift

In 2016 schreef Piper *A Peculiar Glory: How the Christian Scriptures reveal their complete truthworthiness* en in 2017 *Reading the Bible Supernaturally: Seeing and Savoring the Glory of God in Scripture*.⁹ Het eerste boek gaat over het gezag en de volstrekte betrouwbaarheid van de Schrift en het tweede boek over de omgang met de Schrift. Duidelijk zal zijn dat dit twee zaken zijn die elkaar overlappen. In beide boeken benadrukt Piper dat de Bijbel een venster is op Gods heerlijkheid. We mogen God niet losmaken van de Bijbel. Wie God is, weten we uit de Bijbel en dan is God de bron van het hoogste goed. Echter, we mogen ook de Bijbel niet losmaken van God. De Bijbel is geen doel in zich, maar is ons gegeven opdat wij God leren kennen. Zonder enige reserve belijdt Piper de onfeilbaarheid en de verbale inspiratie van de Schrift.

De Schrift getuigt van zichzelf dat zij het Woord van God is. Als het goed is, is dat voor een christen het einde van alle tegenspraak. In aansluiting bij Calvijn en luisterend naar Edwards stelt Piper dat wij door het innerlijke getuigenis van de Heilige Geest overtuigd worden van het gezag en de Goddelijke oorsprong van de Schrift. Wie beide boeken van Piper leest, ziet hoe hij uitgaat van de eenheid en duidelijkheid van de Schrift en daarom een direct beroep op de Schrift niet alleen mogelijk, maar geboden acht. De titel van het tweede boek onderstreept dat wij gebruikmakend van allerlei hulpmiddelen de Bijbel dienen te lezen om de drie-enige God te leren kennen en te gaan verheerlijken. Om de uiteindelijke schoonheid van de Schrift

⁷ Stefan Paas, *Vreemdelingen en priesters. Christelijke missie in een postchristelijke omgeving* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2015), 62v., 212v., 218v.

⁸ Theo Pleizier, Arnold Huijgen en Dolf te Velde, *Gewone Catechismus. Christelijk geloof in 100 vragen en antwoorden* (Utrecht: KokBoekencentrum, 2019), 140-141, 216-217.

⁹ John Piper, *A Peculiar Glory: How the Christian Scriptures reveal their complete truthfulness* (Wheaton: Crossway Books, 2016); *Reading the Bible Supernaturally: Seeing and Savoring the Glory of God in Scripture* (Wheaton: Crossway Books, 2017).

en van God te zien hebben we de vernieuwing door en verlichting van de Heilige Geest nodig en dat telkens opnieuw.

Juist ook in onze Nederlandse context kunnen we hier van Piper leren. Wie de dogmatiek van Van de Brink en Van der Kooi leest of het boekje van Huijgen *Lezen en laten lezen* merkt dat daar principiële andere lijnen worden getrokken.¹⁰ De Bijbel is wel middel om het geloof op te bewerken, maar niet in directe zin de uiteindelijke bron van geloof. De Bijbel is namelijk geen boek van informatie over God. De concrete inhoud van ons geloof en levenswandel mag mede door onze eigen context worden bepaald.

Daarin zien we bij Van de Brink, Van der Kooi en Huijgen dezelfde lijnen als bij de ethische theologie. De Heilige Geest gaat met ons verder dan de Bijbel. De Bijbel is wel de primaire, maar niet de enige bron van het geloof. De Bijbel is namelijk naast Woord van God ook woord van mensen en dan niet in de zin dat God mensen als secretarissen van de Heilige Geest inschakelde. Het is vooral het primair geloofsdocument waar mensen van hun geloof in de God van Israël getuigen en alleen zo en niet anders is het normatief. Samen moeten gelovigen zoeken naar wat de Bijbelse boodschap nu betekent. Onze eigen context heeft een zelfstandige plaats. Dan is een rechtstreeks beroep op de Schrift als einde van alle tegenspraak misplaatst.

Bij Piper zijn we in een ander klimaat. Het klassiek protestantse klimaat met betrekking tot de Schrift en haar gezag. Hij kent de tegenstelling tussen de Bijbel als middel waarmee God het geloof werkt en boek van informatie over God niet. Geloven is dan ook niet alleen vertrouwen, maar ook een zeker weten. Een weten dat wat God in de Bijbel aan ons openbaart waar is. Of het nu gaat over wie God Zelf is, de betekenis van het kruis, hemel en hel, huwelijk en seksualiteit, de positie van man en vrouw, enz.

De verhouding van man en vrouw, huwelijk en seksualiteit

Zo kom ik op de ethische positiekeuze van Piper. Met Wayne Grudem is hij de geestelijke vader van de in 1987 opgerichte *Council of Biblical Manhood and Womanhood*. Een beraad dat werd opgericht om een tegengeluid op te werpen tegen de gedachte dat er in de positie tussen man en vrouw geen enkel verschil is. Kort na de oprichting kwam in december 1987 de *Danvers Statement* uit. Daarin worden lijnen getrokken over de verhouding van man en vrouw. Een grondige onderbouwing van de verklaring werd gegeven in een lijvige publicatie die onder redactie van Piper en Grudem uitkwam onder de titel *Recovering Biblical Manhood and Womanhood*.¹¹ In 2016 verscheen een herdruk van het tweede hoofdstuk van deze publicatie met de titel *50 Crucial*

¹⁰ G. van de Brink en C. van der Kooij, *Christelijke dogmatiek. Een inleiding* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2012); Arnold Huijgen, *Lezen en laten lezen, Gelovig omgaan met de Bijbel* (Utrecht: KokBoekencentrum, 2019)

¹¹ John Piper en Wayne Grudem (red.), *Recovering Biblical Manhood and Womanhood* (Wheaton: Crossway Books, 1991).

*Questions: An Overview of Central Concerns about Manhood and Womanhood.*¹²

Piper en Grudem laten zien dat de man binnen het huwelijk het hoofd is van de vrouw. Hij is geroepen het gezin te leiden. Naar buiten toe draagt hij de eindverantwoordelijkheid. De eerste taak van een getrouwde vrouw is er te zijn voor haar man en voor de kinderen als het huwelijk met de kinderzegen wordt bekroond. Waar dit beginsel wordt losgelaten, zal men steeds meer moeite krijgen met het feit dat de Bijbel de ambten van ouderling en diaken voor de man reserveert. Immers daarin is het Nieuwe Testament niet onduidelijk. Hoeveel taken en diensten vrouwen ook hadden in de nieuwtestamentische gemeente, het geven van leiding en van publiek onderwijs in het midden van de gemeente was voorbehouden aan mannen.

Het feit dat de man het hoofd van de vrouw is, heeft ook maatschappelijke consequenties. Hier is het minder eenvoudig om te zeggen welke taak en plaats een vrouw wel kan vervullen en niet. Dat geldt zeker voor een ongetrouwde vrouw. Het komt er dan vooral op aan dat een vrouw die christen is, uitstraalt dat zij zich bewust is van Gods scheppingsorde die aan man en vrouw een eigen positie gaf.

Al jaren geleden gaven Grudem en Piper aan dat wie niet denkt vanuit de scheppingsorde wellicht op de duur ook de vraag zal gaan stellen of een seksuele relatie per definitie een relatie tussen een man en vrouw moet zijn.¹³ Dit is een profetie gebleken. Waar kerken de scheppingsorde niet voluit respecteren banen zij de weg voor de zienswijze dat het Bijbelse huwelijk niet langer als volstrekt uniek wordt gezien en de enige plaats is waar seksualiteit een plaats mag hebben.

Piper en de Nashville Statement

Grudem en Piper maken nog altijd deel uit van de *Council of Biblical Manhood and Womanhood*. Beiden waren nauw betrokken bij de opstelling van de *Nashville Statement*. Iets wat trouwens ook gold voor Rosaria Champagne Butterfield. Zij is in Nederland bekend geworden, omdat uitgeverij De Banier een vertaling verzorgde van het autobiografische verslag van haar bekering onder de titel *Een onwaarschijnlijke bekering*.¹⁴ Meer dan de *Danvers Statement* heeft de *Nashville Statement* de aandacht getrokken. Iets wat ongetwijfeld mede kan worden toegeschreven aan de toegenomen secularisatie sinds het einde van de jaren tachtig van de vorige eeuw. De *Nashville Statement* riep in de Verenigde Staten kritiek op, maar die viel in het niet bij de storm die in Nederland opstak nadat de Nederlandse vertaling ervan breed bekend werd. Bij zijn laatste bezoek aan Nederland werd Piper onder andere door het *Nederlands Dagblad* gevraagd hoe hij die kritiek zag. Hem werden twee vragen voorgelegd. Ik geef zowel de vragen als de antwoorden door.

¹² John Piper en Wayne Grudem, *50 Crucial Questions: An Overview of Central Concerns about Manhood and Womanhood* (Wheaton: Crossway Books, 2016).

¹³ Piper en Grudem, *50 Crucial Questions*, 21v, 64v.

¹⁴ Rosaria Champagne Butterfield, *Een onwaarschijnlijke bekering. bekering. Het verhaal van een hoogleraar Engels die het christelijk geloof ontdekt*, vertaling Liesbeth Goedbloed (Apeldoorn: De Banier, 2014).

In Nederland was er veel ophef over de Nashvilleverklaring. Ook verschillende orthodoxe protestantse kerken vonden dit niet de manier om over de rug van kwetsbare homo's zo'n hard geloofsstatement te maken. Begrijpt u dat?

'Ik ben het er niet mee eens dat de verklaring te hard is voor homo's. Toen ik de kritiek hoorde, die ik overigens verwachtte, heb ik alles nog eens nagelezen. Als je het met de Bijbel in de hand leest, is er pastorale fijngevoeligheid richting deze echt kwetsbare, beschadigde mensen. Ik zou met iedereen die mij hierop aanspreekt om de tafel willen zitten om de tekst door te nemen. Maar het echte thema is niet het gebrek aan pastorale gevoeligheid, maar de positie die het inneemt: dat homoseksuele verlangens gebroken verlangens zijn. Reken maar dat ik sommige homo's heel goed ken, dit is geen theoretisch vraagstuk. Ik ga hun leven niet makkelijker maken door te zeggen: het maakt niet uit. Dat is de oplossing die de wereld biedt. Nee, als je handelt naar je verlangens, zondig je. Volhard je daarin, dan maakt het je kapot. Dat zo stellen, maakt mensen furieus.'

Is het niet vreemd dat de kerk haar eigen identiteit sterk benadrukt op juist zo'n moeitevol thema?

'De wereld hanteert een agenda van acceptatie, niet de kerk. De kerk reageert op wat de wereld keer op keer benadrukt. Als iemand je onder de neus drukt dat homoseksuele gevoelens goed en recht en prachtig zijn, en je hebt een boek van God in handen waarin staat dat dat niet zo is, kun je dat boek dichtdoen en besluiten niets te zeggen. Je vraagstelling is verkeerd: dit gaat niet over identiteit, de kerk wordt door de wereld geforceerd te zeggen wat ze gelooft. Als voorganger heb ik in mijn gemeente 33 jaar lang regelmatig gepreekt over seksualiteit, denk niet dat onze gemeente bekend staat als kerk die homo's haat. Integendeel, we houden van ze, we willen voor ze sterven, we willen dat ze bij ons horen.'

De Nederlandse kerk doet er goed aan deze woorden van Piper ter harte te nemen en in praktijk te brengen. Duidelijkheid in getuigenis en verbonden met een bewogen en liefdevolle benadering van mensen in nood. Mensen die daarom er ook zelf bij gebaat zijn dat hen wordt voorgehouden wat God van hen vraagt, maar ook van de kracht die God wil geven aan hen die tot Zijn eer begeren te leven.

Doorwerking van het getuigenis van de Council of Biblical Manhood en Womanhood
Het getuigenis van de *Council of Biblical Manhood en Womanhood* is niet zonder vrucht gebleven. Onder andere in de *The Faith and Mission Statement* die de Southern Baptist Convention in 2000 aannam, zien we het gedachtegoed van de Danvers Statement terug. We lezen daar:

Man en vrouw zijn van gelijke waarde voor God, omdat beiden naar Gods beeld zijn geschapen. De huwelijksrelatie is een model van Gods verhouding tot Zijn volk. Een man moet zijn vrouw liefhebben zoals Christus de kerk liefhad. Hij heeft de door God geschonken verantwoordelijkheid om zijn gezin te voorzien, te beschermen en te leiden. Een vrouw moet zich genadig onderwerpen aan de

dienende leiding van haar man, zoals de kerk zich vrijwillig onderwerpt aan haar Hoofd, namelijk Christus. Zij, die naar het beeld van God is, is zoals haar man en dus gelijk aan hem, heeft de door God gegeven verantwoordelijkheid om haar man te respecteren en zijn helper te zijn en te dienen bij het beheren van het huishouden en het voeden van de volgende generatie.

Daarnaast kan ook de Presbyterian Church of America worden genoemd. Een kerk die ontstond mede omdat de Zuidelijke Presbyteriaanse Kerk de ambten voor de vrouw openstelde. Deze kerk is inmiddels in alle staten vertegenwoordigd en houdt nog altijd vast aan het Bijbelse getuigenis over de verhouding van man en vrouw.

De Southern Baptist Convention nam in de zomer van 2019 een resolutie aan die gaat op de Nashville Statement. Meerdere theologische hogescholen zowel in de kring van de Zuidelijke Baptisten als daarbuiten hebben zowel de Danvers Statement als de Nashville Statement in hun grondslag opgenomen.¹⁵ Van hoogleraren en docenten wordt gevraagd er expliciet mee in te stemmen. Ook de synode van de Presbyterian Church of America betuigde in de zomer van 2019 instemming met de Nashville Statement.¹⁶

Nodig is dat wij juist ook daar uitkomen voor het Bijbelse getuigenis waar het botst met de tijdgeest. Mohler, de president van Southern Baptist Theological Seminary, stelde heel terecht dat christenen geroepen zijn die aspecten van de christelijke boodschap expliciet te maken die al verankerd liggen in de historische, christelijke belijdenissen. Eeuwenlang was vanuit het gezag en de boodschap van de Schrift onomstreden dat ambten in de kerk alleen aan de man toekomen en tot voor kort viel het eenvoudig volstrekt buiten het gezichtsveld van christenen dat men ook bij een relatie tussen personen van hetzelfde geslacht van een 'huwelijk' zou kunnen spreken.

De gedachte dat als hier expliciet beleden wordt er iets toegevoegd wordt aan het klassieke en universele getuigenis van de kerk der eeuwen is wel uiterst merkwaardig. Het tegendeel is het geval: wie hier met de tijdgeest meegaat of zwijgt, is ontrouw aan het getuigenis van de ene heilige, algemene christelijke kerk. Het is een zegen dat de Heere aan Zijn kerk mannen als Grudem en Piper heeft gegeven om christenen hierbij te bepalen.

¹⁵ Binnen de Southern Baptist Convention was de eerste theologische hogeschool die dit deed Southern Baptist Seminary in Louisville, Kentucky. Albert Mohler jr., de president van deze hogeschool, was nauw betrokken bij de opstelling van de Nashville Statement.

¹⁶ Een minderheid was tegen. Dat betrof dan het feit dat volgens de Nashville verklaring een christen zich niet als homo moet presenteren, maar als een christen die worstelt met homoseksuele gevoelens. In tegenstelling tot Nederlandse kerken en groepen met een gereformeerde belijdenis (Christelijke Gereformeerde Kerken, Gereformeerde Bond binnen de PKN, Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt en Nederlands Gereformeerde Kerken) is in de Presbyterian Church in America (ruim 300.000 leden) geen ruimte voor de zienswijze dat een duurzame homoseksuele relatie in ieder geval als verlegenheidsoplossing kan worden geduld of dat wordt getolereerd dat plaatselijke gemeenten zo handelen. Predikanten en hoogleraren die deze visie aanhangen, zijn schorsingswaardig. Ook de Southern Baptist Convention (zestien miljoen leden) en de Lutheran Church Missouri Synod (ruim vier miljoen leden) volgen deze lijn. Ik merk wel op dat in de Christelijk Gereformeerde Kerken wel steeds krachtiger het geluid klinkt aan de geschetste ongewenste situatie een einde te maken.

Vreugde in God

Wat het meest kenmerkend is voor de boodschap van Piper is zijn aandacht voor vreugde in God. Zijn centrale stelling is: 'God wordt het meest in ons verheerlijkt als we de meeste vreugde hebben in Hem.'¹⁷ Hij wijzigt het antwoord van de *Korte Catechismus van Westminster* op de vraag: 'Wat is het hoogste doel van de mens?' De *Korte Catechismus* geeft als antwoord: 'Het hoogste doel van de mens is om God te verheerlijken en zich eeuwig in Hem te verheugen.' Piper geeft als antwoord: 'Het hoogste doel van de mens is om God te verheerlijken door zich eeuwig in Hem te verheugen.'¹⁸ Hij wil daarmee aangeven dat een mens God alleen verheerlijkt als hij zich in Hem verheugt. Het 'zich in God verheugen' ziet hij dan als 'genieten.' In dit verband heeft hij de uitdrukking 'christelijk hedonisme' gebruikt.

Hier moeten we een aantal kritische vragen bij Piper stellen. Maar eerst wil ik positieve aspecten belichten. Het is helemaal in de lijn van de Schrift en de gereformeerde belijdenis dat er geen geloof is zonder vreugde in God. Het ware geloof wordt in de diepte geboren en vanuit de diepte beoefend, maar er is geen echte band met God denkbaar zonder blijdschap en vreugde in God. Hoe vaak belijden de psalmisten dat zij zich in God verblijden en verheugen. Het is niet zonder betekenis dat het boek van de Psalmen eindigt met een vijftal lofpsalmen die beginnen en eindigen met 'halleluja'. Wie het Nieuwe Testament leest, merkt op hoe het roemen in God door Christus centraal staat. Een christen mag zich altijd in God verblijden.

Wie meent over werkelijke bevinding te kunnen spreken en de vreugde in God buiten beschouwing laat, geeft de bevinding een kleur die niet overeenkomt met de Schrift en de gereformeerde belijdenis. Als het gaat om de gereformeerde belijdenis noem ik allereerst vraag en antwoord 58 van de *Heidelbergse Catechismus*:

Vr. 58 Wat troost scheidt gij uit het artikel van het eeuwige leven?

Antw: Dat, omdat ik nu het beginsel der eeuwige vreugde in mijn hart gevoel, ik na dit leven volkomen zaligheid bezitten zal, die geen oog gezien, geen oor gehoord heeft, en in geen menschen hart opgeklommen is, en dat, om God daarin eeuwig te prijzen.

Ik denk ook aan antwoord 90 van de *Heidelbergse Catechismus*; het antwoord op de vraag 'Wat is de opstanding des nieuwen menschen?' Dat luidt: 'Het is een hartelijke vreugde in God door Christus en lust en liefde om naar den wil Gods in alle goede werken te leven.'

Vanuit het kader van de vreugde in God stelt Piper het leven met God, het leven van de heiliging aan de orde. We kunnen denken aan de zinsnede uit antwoord 1 van de

¹⁷ John Piper, *The Pleasures of God: Meditations on God's Delight in Being God* (Portland: Multnomah Books, 1991), 11.

¹⁸ Piper, *Desiring God* (Leicester: IVP, 1989), 14.

Heidelbergse Catechismus dat de Heilige Geest een christen van het eeuwige leven verzekert en hem van harte gewillig en bereid maakt om voortaan voor Hem te leven. Piper wijst ons erop dat wij alleen maar mogen roemen in het kruis van Christus. Door het vertrouwen op Christus wordt de aantrekkingskracht van de wereld gebroken. Zo worden we dood voor de wereld en de wereld wordt dood voor ons en worden we een nieuwe schepping in Christus. Ik kan deze lijnen hartelijk bijvallen en wens vurig dat deze elementen ook onder ons in prediking en geloofsbeleving en geloofspraktijk worden gevonden. Echte heiliging gaat niet op in het volgen van een aantal codes. Echte heiliging spruit altijd voort uit een innerlijke gezindheid; de gezindheid van Christus.

Daar komt bij dat Piper veel concreter ook dan menigeen binnen de gereformeerde gezindte spreekt over levensheiliging. Dat geldt zeker als het gaat om huwelijk en seksualiteit, de plaats van de vrouw, omgaan met geld. Als het gaat over heiliging van de dag des Heeren ligt het echter anders. Evenals meerdere Amerikaanse christenen zegt Piper weinig over de blijvende betekenis van het vierde gebod.¹⁹

Ik denk ook aan zijn weinig kritische houding ten opzichte van muziekstijlen. Bijvoorbeeld tijdens een conferentie getiteld *The Passion*, gehouden in de Amerikaanse stad Atlanta, in 2007, waren verschillende sprekers aanwezig, waaronder John Piper, waar wereldse sterk ritmische popmuziek met hoge decibellen, gecombineerd werd met de verkondiging van de gereformeerde leer. Nu was hij daar gastspreker en wellicht heeft hij zelf toch ook reserves, maar dan kon hij toch zeker als het ging om de omlijsting van zijn toespraken voorwaarden stellen. Dezelfde opmerking maak ik met betrekking tot de Zoeklichtconferentie hier in Nederland in het najaar van 2019 waar Piper de hoofdspreker was. Ook daar deed de muzikale omlijsting afbreuk aan de inhoud van de toespraken van Piper.

Kanttekeningen bij en lessen van Piper

Zo kom ik bij mijn kanttekeningen. Voor Piper is het zich verheugen in God de weg om God te verheerlijken. Allereerst merk ik op dat hij dat als het alles omvattende Bijbelse thema ziet. Op deze wijze moeten elementen van de Bijbelse boodschap onderbelicht blijven. De boodschap van de Schrift is te rijk om helemaal onder één gezichtspunt te kunnen worden gezien. Nog afgezien daarvan verschuift op deze wijze het accent op zijn minst enigszins van God in Wie wij ons verheugen naar de mens die zich in God verheugt. De belangrijkste zaak is uiteindelijk niet dat een christen vreugde vindt in God (hoe waar dit ook is), maar dat God verheerlijkt wordt. Hebben we het dan over de christen dan is het meest essentiële dat God in en door hem wordt verheerlijkt. Hier

¹⁹ Oorspronkelijk kenden zowel de congregationalisten (Pilgrim Fathers), presbyterianen en baptisten een strikte zondagsheiliging. Daarbij sprak men over de dag des Heeren of de christelijke sabbat. Tot in de eerste helft van de twintigste eeuw was in meerdere zuidelijke staten van de VS opening van winkels op zondag wettelijk verboden. We moeten wel in alle eerbijheid beseffen dat de puriteinen een striktere visie op de heiliging van de zondag hadden dan de Reformatoren. Daarbij was Luther nog weer minder strikt dan Calvijn. De Dordtse synode staat tussen de puriteinen en de reformatoren in. Zelf meen ik dat de puriteinse zondagsheiliging een groot goed is. Het doet mij verdriet dat ook in Nederland steeds minder christenen er de waarde van inzien. Echter, het tot een punt te maken dat de zaligheid raakt, kan Bijbels niet worden verdedigd.

legt hij echter toch andere accenten dan Calvijn en ook dan Edwards aan wie hij zich meer dan als Calvijn schatplichtig weet. Bij hen is de vreugde van een christen in God niet het alles overkoepelende Bijbelse thema.

Piper legt grote nadruk op het verlangen naar geluk. Dat verlangen vindt in God zijn vervulling. In zijn aandacht voor het element van verlangen (desiring) in het geestelijke leven sluit Piper welbewust aan bij de kerkvader Augustinus. Ondanks de invloed van platoons denken op Augustinus is deze genuanceerder dan Piper in het spreken over het zoeken van ons eigen geluk. De kerkvader benadrukt dat we onszelf liefhebben door de liefde voor onszelf niet te verabsoluteren.

Archibald Alexander (1772-1851), een van de grondleggers en ook de eerste hoogleeraar van Princeton Theological Seminary, heeft over de geschriften van Jonathan Edwards opgemerkt: 'En als er een tekort is in de geschriften van deze grote en goede man op het terrein van de bevindelijke godsdienst, ligt het daarin dat zij de indruk wekken alsof vernieuwde personen allereerst de deugden van God met verheuging overdenken, zonder aan de Middelaar te denken.'²⁰ Nog in sterkere mate geldt dit bezwaar Piper. Zowel bij Piper als Edwards draagt hun kijk op God onmiskenbare platoonse trekken. Ik denk aan de uitspraak van Piper dat 'het aanvaarden van geestelijke schoonheid de wezenlijke kern van het verlossend geloof is.' Echter, zoals Alexander Edwards een groot en goed man noemt, zeg ik hem dat graag na met betrekking tot Piper.

Trouwens ook bij de kerkvader Augustinus ligt meer de nadruk op God Zelf dan op het kruis van Christus. Pascal die wij als een van de grootste geestelijke zonen van de kerkvader kunnen typeren, gaat hier dieper dan de kerkvader zelf. Pascal laat ons zien dat het natuurlijk verlangen naar God door de vernieuwende werking van Gods Geest moet worden gericht op de Heere Jezus Christus, opdat wij door Hem tot God leren naderen. Het moet in de diepste zin van het woord een gekruisigd verlangen zijn.

Dat neemt niet weg dat ook Piper duidelijk kan verwijzen naar het verzoeningswerk van de Heere Jezus Christus als de enige basis voor de zaligheid van de mens. Het roemen in het kruis is bij hem verbonden met de ernst van de zonde. De zonde is, zo zegt Piper, geen kleinigheid, omdat het ingaat tegen de grote soevereine God. De zwaarte van de zonde wordt bepaald door Degene waar de zonde tegen begaan wordt. Piper spreekt duidelijk over de verlorenheid van de mens, de noodzaak van wedergeboorte en het geloof als gave van God. Echter, de betekenis van Gods wet zowel als het gaat om de aanklagende functie van de wet als de wet die regel van dankbaarheid is, blijft onderbelicht. Genadeleven betekent immers niet alleen rust en vreugde in God, maar ook de toevlucht tot Christus tegenover de aanklachten van Gods wet. Ik zeg niet dat Piper dit ontkent, maar de zo grote nadruk op vreugde in God als zodanig overstemt wel deze elementen.

Ook in het leven van de heiliging krijgt de wet nauwelijks aandacht. Alle vruchten komen spontaan vanuit de gemeenschap met God en het genieten van Hem. Piper legt er zo de nadruk op dat een christen zich verheugt in het dienen van God dat het feit

²⁰ Archibald Alexander, *Thoughts on Religious Experience*, derde herziene druk 1844 (herdruk; Londen: The Banner of Truth, 1967), 27.

dat het dienen van God ook een heilige verplichting is, onderbelicht blijft. Heiliging is niet alleen het opstaan van de nieuwe mens, maar ook het afsterven van de oude mens. Niet alleen vreugde in God, maar ook droefheid naar God. Omdat wij tot onze dood een lichaam van zonde houden, blijft de wet ons aan onze vleselijkheid ontdekken. Nogmaals: ik zeg niet dat Piper dit ontkent, maar deze elementen blijven toch onderbelicht.

Het geloofsleven is niet alleen een zich verheugen in God, maar ook een worstelen met God, zoals Jacob aan de Jabbok: 'Ik zal u niet laten gaan, tenzij Gij mij zegent.' (Gen. 32:26) Een worsteling die zich beweegt tussen de polen van de vastheid van Gods beloften en het feit dat ook de verst gevorderde christen niet op iets in zichzelf kan pleiten als het gaat om de vervulling ervan. Calvijn zegt in zijn commentaar dat elke christen in welk stadium ook van zijn geestelijke loopbaan zich herkent in de worsteling van Jacob aan de Jabbok.²¹

Zo'n opmerking zal je bij Piper niet zo nadrukkelijk tegenkomen. Piper benadrukt heel sterk, zo zouden we kunnen zeggen, dat een christen, reeds de hemel op aarde heeft. Deze gedachte komen we ook bij de puriteinen tegen. Onder andere Thomas Brooks schreef een boek met deze titel.²² Echter, bij Piper krijgt de inwoning van Christus in het hart zoveel accent dat het kruis van Christus buiten ons soms te weinig in het licht wordt gesteld.

Feit is ook dat Piper evenals zijn goede vriend Grudem meent dat de gaven van de Geest zoals profetie en tongentaal die in de apostolische tijd voorkwamen, nog altijd een plaats mogen hebben in de gemeente.²³ Echter, als we aan die gaven niet een andere inhoud geven dan in de apostolische tijd het geval was, wordt de volkomenheid van de nieuwtestamentische openbaring bedreigd. Nu is Piper evenals Grudem behoorlijk terughoudend in de invulling van deze gaven van de Geest. Feitelijk staat hij ook hier heel dicht bij Edwards en Calvijn. Juist om recht te doen aan de volkomenheid en het afgesloten karakter van de openbaring moeten we hier Calvijn en de zozeer door Piper bewonderde Edwards toch nog nadrukkelijker volgen dan Piper dat doet. Ik ga besluiten. Ondanks mijn kanttekeningen moet ik zeggen dat waardering bij mij ver overheerst. Als het gaat om kanttekeningen moeten we beseffen dat wij allen slechts ten dele kennen. Geen theoloog kan onze uiteindelijke gids zijn, al mag de een

²¹ Johannes Calvijn, *Uitlegging van Genesis*, deel 2, vertaling S.O. Los, 1899 (herdruk; Kampen: De Groot Goudriaan, 1988), 206v.

²² Thomas Brooks, *Heaven Earth*, in *The Works of Thomas Brooks*, deel 2, red. Alexander B. Grosart (herdruk; Edinburgh: The Banner of Truth, 1980), 303-533,

²³ Vgl. Jeremy Walker, *The New Calvinism Considered: A Personal and Pastoral Assessment* (Darlington: EP Books, 2013), 95; Wayne Grudem, *The Gift of Prophecy in 1 Corinthians* (Lanham: University Press of America 1981). Wayne Grudem, *Systematic Theology: An Introduction to Biblical Doctrine* (Leicester/Grand Rapids: IVP/Zondervan, 1994), 1016-1088. Een belangrijk element in de zienswijze van Grudem voor de blijvende plaats van de gave van profetie in de christelijke gemeente is dat de nieuwtestamentische profeten en daarmee ook hun profetieën van een ander niveau zijn dan die van het Oude Testament. Die zienswijze is naar mijn overtuiging in het licht van Efeze 2:20 niet te handhaven. Daar worden ook de nieuwtestamentische profeten samen met de apostelen genoemd als degenen die het fundament hebben mogen leggen. Wat Grudem profetie als blijvende gave noemt, zou ik zo niet willen noemen. In de praktijk nadert zijn zienswijze de opvatting dat eigentijdse profetie een geheiligd inzicht in de Schrift en de levenssituatie is.

wel meer een leidsman zijn dan de ander. Mijn advies is om niet alleen en ook niet in de eerste plaats Piper te lezen. Het kan zijn dat Piper de eerste of een van de eerste stichtelijke schrijvers is die wij lezen, maar ga dan een stap verder.

Lees allereerst en allermeeft klassieke theologen. Dan denk ik aan de reformatoren, de puriteinen, de vertegenwoordigers van de Nadere Reformatie, aan Kolhbrugge en J.C. Ryle. Daarmee ga je overigens dan wel in een spoor dat Piper zelf heeft aangegeven. Geïnspireerd door Iain Murray, de oprichter en oud-directeur van de Banner of Truth, heeft Piper vanaf dat hij in 1988 de eerste Bethlehem conferentie voor voorgangers hield, daar jaarlijks een kerkhistorische lezing gegeven. In deze lezingen geeft hij, zoals ook Murray dat doet, een portret van de persoon die hij bespreekt met lessen uit zijn leven, prediking en gedachtengoed. In *21 Servants of Sovereign Joy: Faithful, Flawed and Fruitful* stelt Piper bij meerdere personen die hij beschrijft, niet alleen kruisdagen aan de orde, maar ook aanvechtingen. Ik denk niet in de laatste plaats aan de beschrijving van William Cowper.²⁴ Als remedie wordt dan het zien buiten onszelf op Christus aan geprezen. Weliswaar gaf ik aan dat Piper soms zo de vreugde in God kan benadrukken dat de troost van het kruis onderbelicht blijft, maar het is dus niet helemaal zwart-wit.

Piper spreekt in *21 Servants of Sovereign Joy* over heiligen met rimpels en gebreken ('flawed fathers'). Hun gebreken en blinde vlekken mogen niet de onze zijn, maar wij hebben ze ook, al zijn het dan weer andere.²⁵ Zo zie ik de gebreken die ik bij Piper constateerde, maar nog meer zie ik de kracht van het Evangelie in zijn prediking en optreden.

Ik besluit met een citaat van een preek van Piper over Efeze 2:1-3, de tweede serie onder de titel 'Waarom wij een Zaligmaker nodig hebben'.

Mijn gebed is dat wij, omdat we gehoord hebben dat wij dood zijn in zonden en misdaden zonder een Zaligmaker, dat wij in slaap gesust worden door de satan zonder Zaligmaker en dat wij onder de macht zijn van een helse vorst zonder een Zaligmaker en dat wij naar de hel verwezen zullen worden zonder een Zaligmaker. Mijn gebed is dat nu wij dat gehoord hebben u 's morgens ontwaakt, terwijl u ervan gedroomd hebt en er 's nachts van beefde.

Als dat niet het geval is, kan ik niet zien hoe u ooit Jezus Christus als Zaligmaker zult koesteren. Hem koestert, Hem liefhebt. Maar wanneer dat gebeurt, zijn hier de woorden die ik u geef om de overwinning te behalen in dat donkere uur. Ik gebruikte ze zelf deze morgen vroeg: 'Jezus verlost ons van de toekomstige toorn. Jezus verlost ons van de toekomstige toorn. Jezus verlost ons van de toekomstige toorn. Jezus verlost ons van de toekomstige toorn.' (1 Thes. 5:10). Ik hoop dat u deze woorden niet vergeet. 'Ziet, nu is het de welaangename tijd,

²⁴ John Piper, *21 Servants of Sovereign Joy: Faithful, Flawed and Fruitful* (Wheaton: Crossway, 2018), 8-9. 'Faithful, flawed and fruitful' (getrouw, gebrekkig, vruchtdragend) is een alliteratie die niet in de Nederlandse vertaling kan worden weergegeven.

²⁵ Piper, *21 Servants*, 23, 29v.

ziet, nu is het de dag der zaligheid.' (1 Kor. 6:2). 'Wendt U naar Mij toe, wordt behouden, alle gij einden der aarde! want Ik ben God, en niemand meer.' (Jes. 45:22).

Dr. P. de Vries

